

etiam Patres universale axioma est, quandiu hæc vita durat, locum pœnitentiaæ concedi, et auxilium ad illam agendam non negari, ut videre licet apud Gregorium, lib. 17 Moral., cap. 4, ubi tractans illa verba Job : *Dedit Deus locum pœnitentiaæ*, inquit : *Quisquis delinquit, et vivit, idcirco hunc divina dispensatio in aquitate tolerat, ut ab iniuitate compescat.* Idem late Epiphanius, hæresi 59; Leo Papa, Epist. 9; Fulgentius, epist. 7; Prosper, ad obiectiones Vincentianas, responsione 25 : *Nemini (ait) Deus correctionis admittit viam, neque quemquam boni possibilitate spoliat.* Subdit vero hæc verba : *Qui se avertit, velle et posse sibi substulit;* quod intelligitur, vel quantum est ex se et suo merito, vel facit sensum compositum, seu includit conditionem : Si in tali aversione perseverare velit. Denique faciunt etiam quæ supra adduxi, ut ostenderem non requiri certum tempus ad contritionem.

11. *Ratione ostenditur.* — Ratio autem pro hac sententia est a priori divina promissio ex misericordia, et fundata in justitia Christi. Declaratur autem a posteriori ex statu hominis quandiu hic vivit; semper enim est in statu viatoris; est autem de ratione viæ, ut in ea semper possit ad terminum accedi; ergo repugnat huic statui, quod homo privetur potestate accedendi ad terminum; ergo et quod privetur omnibus auxiliis necessariis, sine quibus potestem non habet.

12. *Ad fundamenta contrariae sententiaæ.* — Ac propterea, licet peccatum dignum sit omni hac poena, tamen neque ad justitiam, neque ad providentiam Dei pertinuit illam præbere in hac vita, quia valde repugnat statui viatoris. Et ideo quamvis Deus aliquando interficiat hominem corporaliter propter peccatum, id non repugnat; quia tunc finitur via ejus, et saepe expedit ad commune bonum, ut hujusmodi poena, maxime cum publica sit et sensibilis. Tamen tunc ita se gerit Deus cum illo homine, ut, si in illo punto mortis vellet pœnitentiam agere, illi non decesset auxilium. Denique in hoc est valde diversa ratio de confirmatione in gratia et de hac divina desertione; nam qui confirmatur in gratia, semper magis ac magis potest tendere per viam, donec perveniat ad terminum; et hoc est per se requisitum ad statum viæ; posse autem cadere, seu deflectere a via, est per accidens; et ideo nihil obstat quod confirmatus in gratia privetur potestate peccandi, quod est tantum a via deflectere. Quamvis

fortasse non privetur absolute potestate peccandi, sed ita custodiatur et gubernetur, ut nunquam illa utatur, idque infallibiliter; et ideo dicitur non posse, ut est sub tali protectione Dei. At vero si homo privaretur auxiliis necessariis, simpliciter privaretur potestate, in ordine ad id, quod est per se primo requisitum in via, scilicet in accessu ad terminum ad quem. Accedit etiam quod confirmatio in gratia est opus misericordiae, et non repugnat justitiæ, nec statui viatoris, ut declaratum est; confirmatio autem, seu potius obstinatio in peccato, licet videatur esse opus justitiæ, tamen est quædam justitia seu pœna excedens statum viæ, ideoque non est consentanea pœnitentiaæ divinæ, et repugnat misericordiae ejus.

13. *Semper est in hac vita locus pœnitentiaæ.* — Atque ita tandem concluditur, absolutam impotentiam pœnitentiaæ non posse inveniri in homine, dum in hac vita vivit et ratione uti potest; quia vel illa impotentia ex eo oriatur quod peccata obruerent libertatem, et omnino determinarent illam, et hoc non, secundum fidem, ut ostensum est. Neque etiam potest illa impotentia oriri ex eo, quod gratia non sit potens ad corrigendam voluntatem; quod etiam est de fide certum, cum oppositum repugnet Dei omnipotentiæ. Nec denique potest provenire ex eo quod homini denegetur sufficiens gratiæ auxilium, ut ostensum est; ergo nullo ex capite potest homini esse impossibile in hac vita pœnitentiam agere.

14. *Confirmatio.* — Et confirmatur ultimo, quia in hac vita nunquam cessat præceptum pœnitendi, et præceptum etiam sperandi, quibus repugnat talis privatio seu carentia totius auxilii. Imo quodammodo tota certitudo nostræ spei labefactaretur; nam unusquisque formidare poterit, ne justo Dei iudicio privatus sit hujusmodi auxiliis. Atque hæc videtur esse tota ostensio hujus opinionis, quam propterea aliqui existimant ita certam, ut contrariam vocent nunc temerariam, nunc impiam, et D. Thomas hic absolute vocat erroneam. Sed, ut opinor, locutus est juxta alios sensus in principio a nobis notatos. Quocirca, licet hæc posterior sententia absolute mihi placeat, et prior falsa videatur, non tamen digna majori censura.

15. *Quædam notanda pro resolutione quæstionis.* — Ut autem totam rem magis declararem, et exponam Scripturas, et Patres, quos afferebat prior sententia, adverto primo duo

esse auxilia necessaria ad pœnitentiam agendum, scilicet excitans et adjuvans; et sub hoc posteriori membro comprehenditur concursus Dei proportionatus actibus supernaturalibus; sub priori vero comprehenduntur omnia auxilia, quæ prævenientia dicuntur. Rursus hæc auxilia prævenientia duobus modis solent a Deo dari: primo per media ordinaria, et causas universales et particulares ab ipso constitutas ad hoc munus; ut homines fideles ordinarie excitat Deus per ea media, quæ sunt in Ecclesia, infideles autem per prædicationem Evangelii, humano et sensibili modo factam, juxta illud: *Quomodo audient sine prædicante, et: Fides ex auditu, ad Rom. 10.* Modo autem extraordinario dat Deus hanc gratiam, vel omnino interius, vel aliquando per sensibilia signa, ut, verbi gratia, in vocatione Pauli. Præterea observare oportet, juxta usum rigorosum terminorum, aliud esse Deum ex se denegare alicui gratiam suam, aliud vero actu non dare; nam hoc secundum tantum significat, quod talis gratia actu et re ipsa non ponitur in homine, hoc vel illo tempore, quod sane propter occurrentia impedimenta frequentissime contingit in omni genere gratiæ. Denegare autem, ut nunc sumitur, additum absolutum decretum divinae voluntatis, quo statuit non dare amplius talem gratiam, quidquid homo operetur, vel quomodounque causæ secundæ illam postulent aut requirant; et de hoc modo denegandi gratiam sufficientem ad pœnitentiam propter commissa peccata, est tota controversia.

Deum non denegare adjuvantem gratiam homini jam excitato. Assertio prima.

16. In qua primo certum esse existimo, Deum, quantum est ex se, non denegare adjuvantem gratiam, seu concursum supernaturalem homini jam excitato, seu habenti supernaturale principium proximum ad operandum. Hanc assertionem sumo ex August., lib. 2 de Peccatorum meritis et remiss., c. 17, ubi ait hominem non recipere gratiam adjuvantem, in ipso esse, et non in Deo. Item sumitur ex illo certo principio, quod Deus neminem deserit, nisi prius ipse deseratur ab homine. Præterea, est contra legem ordinariam providentiaæ, Deum negare concursum habenti principium. Unde etiam in naturalibus Deus id non facit, nisi aliquando miraculose, et propter gravem causam. Præterea, supernaturæ Deus daret excitantem gratiam, si denegatur esset concursum, cum illa gratia so-

lum detur propter supernaturalem operationem, quæ fieri non potest sine proportionato concursu. Denique illa denegatio talis concursus videtur propria status damnatorum, et repugnans statui viæ.

17. *Objectiones contra præcedentem.* — Hic vero objici possunt illa verba 2 Machab. 9, ubi de Antiocho dicitur: *Orabat scelestus Dominum, a quo non erat misericordiam consecuturus;* et illa ad Heb. 12, ubi de Esau dicitur: *Non inventit pœnitentiaæ locum, licet cum lacrymis quæsivisset illam.* Item, Deus aliquibus non dat concursum actualē ad pœnitentiam; ergo ab æterno voluit non dare; nam quidquid in tempore fit vel non fit, ab æterno est ita dispositum per positivam voluntatem Dei; ergo denegat, quia denegare, ut dixi, nihil aliud est quam non dare ex decreto divinæ voluntatis.

18. *Explicantur testimonia.* — Respondetur ad primum testimonium, Antiochum non orasse petendo veram pœnitentiam, vel concursum, aut gratiam adjuvantem ad illum, sed petendo salutem corporis, ut patet ex illis verbis: *Non desperans memet ipsum, sed spem multam habens fugiendi infirmitatem;* et ideo mirum non est quod non fuerit misericordiam consecutus, tum quia oratio de bonis temporalibus non semper est infallibilis, tum etiam propter circumstantiam petentis iniquissime. Et (quod obiter notandum est) quia interdum corporalis infirmitas ita datur in pœnam præcedentis peccati, ut Deus nolit illum remittere, quantumvis oretur, vel etiam si homo veram pœnitentiam peccati agat; quia propter pœnitentiam non semper remittuntur temporales pœnæ. Et ita etiam intelliguntur nonnulla testimonia adducta in priori sententia, in quibus significatur Deum statuisse punire absque spe remissionis aliquos populos post completam malitiam eorum; loquuntur enim de punitione, quæ in hac vita fit in temporalibus bonis. Et hæc responsio sumitur ex D. Thoma, in hoc articulo, ad primum. Ubi etiam respondet ad alterum testimonium de Esau, illum non vere pœnituisse. Sed addendum est, in illo loco, neque esse sermonem de pœnitentia Esau, nec de pœnitentia peccati, sed de pœnitentia Isaac, et de retractione prioris facti, scilicet, benedictionis quam dederat Jacob; hanc enim petebat Esau, et obtinere non potuit.

19. *Ratione occurritur.* — Ad rationem protest dici primo, circa negationes que in tempore sunt, non esse necessariam positivam

voluntatem Dei, sed sufficere negationem voluntatis; sic enim multi dicunt alium mundum non esse creatum, non quia Deus positive voluerit illum non creare, sed solum quia non habuit voluntatem creandi. Secundo, admitto in Deo illam voluntatem, dico tamen illam non esse antecedentem, sed consequentem præscientiam futuri effectus, seu repugnantiam liberi arbitrii. Itaque Deus voluntate antecedente, quantum est ex se, voluit concurrere, non tamen omnino efficaciter et absolute, sed includens conditionem, *si voluntas humana cooperaretur*; prævidens autem non cooperaturam, voluit, et consensit, ut in re non reciperet talem concursum in actu secundo; hæc autem voluntas non satis est, ut Deus dicatur denegare concursum, *cum ex se paratus esset ad dandum*.

Deum de se non denegare auxilia excitantia necessaria ad salutem. Assertio secunda.

20. Secundo dicendum est, Deum de se non denegare auxilia excitantia necessaria ad salutem, saltem quantum per ordinarias causas et media instituta ab ipso fieri possunt. Hæc est contra primam sententiam, et multo magis contra Greg., in 4, d. 46, ubi non solum post multa peccata actualia, et in poenam eorum, sed etiam propter solum originale, dicit denegasse Deum multis hominibus auxilia sufficientia. Eamque sententiam Augustino tribuit; sed revera est valde falsa, et repugnans pietati divinae, et illi voluntati, qua dicit se velle omnes salvos fieri, et universali Christi redemptioni; sed contra illam sententiam in eo sensu in materia de predestinatione agendum est. Nunc assertio posita valde consentanea est Augustino in libro de Cor. et grat., c. 5 et 6. Et mihi videtur satis probari testimoniis, et rationibus adductis pro secunda sententia; et proxime adductæ in præcedenti assertione possunt hic applicari.

21. Nihilominus addo tertio, Deum semper ita se gerere cum hominibus adultis, ut neminem ita relinquat, quin aliquando opportuno tempore juxta sue providentiae dispositionem tangat cor ejus, ita ut possit homo cooperari, et se disponere, vel ad remissionem peccati, vel saltem ad aliquod donum gratiae, quo paulatim perveniat ad ultimam dispositionem. Hoc intendit posterior opinio, quam omnino veram existimo, magisque consentaneam fidei, ac pietati, et suavi providentiae Dei, et generalibus locutionibus Scripturarum: *Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, Ego sto ad ostium et pulsus, et similibus.* Declaraturque breviter, quia si homo habet fidem, per illam excitari potest; ipsa autem, moraliter loquendo, aliquando movetur per ordinaria media et objecta externa. Item qui habet fidem, potest orare cum com-

tionem facit supernaturalis illuminationis, sed solum effectuum naturalium, per quos possent in cognitionem Creatoris devenire, et majora dona non impedire. Ratio autem esse potest, quia licet homo non possit suis viribus solis se præparare ad gratiam, potest tamen obstaculum ponere etiam primæ vocationi, et excitationi, ut docuit D. Thomas, 3 Contr. gent., cap. 159, si attente legatur; non enim agit de sola gratia habituali, sed simpliciter de tota gratia justificationis, ut a prima vocatione incipit; vel saltem de tota illa potest intelligi, ut etiam Ferrar. ibi sentit. At vero sunt multi homines, qui vel a principio vitæ, vel in discursu ejus multiplicando peccata, ponunt obstaculum huic gratiae; ergo licet in re ipsa non detur aliquibus, id non imputabitur Deo, sed ipsi homini ponenti obiciem. Et ideo absolute etiam verum erit, talem hominem habere posse hanc gratiam, quia, si non poneret obstaculum, haberet illam; posset autem non ponere, cum libere peccet; ergo stat hominem ex parte Dei habere paratum auxilium excitans sufficiens, et in re actu non recipere. Et confirmatur, quia non tenetur Deus uti extraordinaria aut miraculosa providentia, ut alicui homini tribuat gratiae auxilium; fieri autem potest, ut per causas ordinarias lumen gratiae ad aliquem non pertineat; ergo mirum non erit si Deus illum relinquit sine internis excitationibus gratiae, præcipue si hoc ipsum specialiter mereantur ejus peccata.

Verisimilius esse Deum nemini denegare excitantem gratiam. Assertio tertia.

22. Nihilominus addo tertio, Deum semper ita se gerere cum hominibus adultis, ut neminem ita relinquat, quin aliquando opportuno tempore juxta sue providentiae dispositionem tangat cor ejus, ita ut possit homo cooperari, et se disponere, vel ad remissionem peccati, vel saltem ad aliquod donum gratiae, quo paulatim perveniat ad ultimam dispositionem. Hoc intendit posterior opinio, quam omnino veram existimo, magisque consentaneam fidei, ac pietati, et suavi providentiae Dei, et generalibus locutionibus Scripturarum: *Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, Ego sto ad ostium et pulsus, et similibus.* Declaraturque breviter, quia si homo habet fidem, per illam excitari potest; ipsa autem, moraliter loquendo, aliquando movetur per ordinaria media et objecta externa. Item qui habet fidem, potest orare cum com-

SECTIO III.

In quo genere cause pœnitentia remittat peccatum.

muni auxilio gratiae; oratio autem habet promissionem certam; si cum debitis circumstantiis fiat. Si vero homo non habet fidem, aut aliquid de illa audivit, et tunc per illum stabit, si non adhibeat diligentiam, ut ad fidem perveniat; nam cum illo auditu semper est conjuncta aliqua interior excitatione gratiae. Si vero homo nihil audivit de fide, fortasse non semper recipiet interius excitationem circa supernaturalia objecta, recipiet tamen aliquam motionem gratiae, qua ad vitæ emendationem vel errorum abjectionem aliquo modo inducatur, cui, si bene cooperetur, majorem recipiet; si autem restiterit, liberum erit Deo, vel ultra progredi, vel ibi sistere. Confirmatur, quia nisi homo lapsus habeat saltem hoc auxilium, non potest non saepius peccare; in hoc enim sensu dixit D. Thomas, lib. 3 Contra gentes, cap. 161, non posse hujusmodi hominem, nullum omnino ponere impedimentum gratiae. Dicit autem omnino, quia licet possit unum, vel alium actum peccati ad breve tempus vitare, non tamen omnia peccata, et quodlibet ex se est sufficiens ad impediendam gratiam. Ergo, ut homo lapsus absolute possit salvare, oportet ut excitans gratia illi aliquando detur.

23. *Solvuntur argumenta primæ sententiae.* — Atque ex his tandem facile est intelligere testimonia quæ in prima opinione adducta sunt, ad quæ Petrus Soto uno verbo respondeat, ideo dici Deum deserere homines illos, quia prævidens eos fore obdurando et damnando cum talibus auxiliis, non dat majora. Sed hoc non satis est, quia hoc commune est omnibus reprobis, et fere solum est negare auxilium efficax. Et ideo addendum est, hujusmodi homines ita esse dispositos et prave affectos, ut cum ordinaria providentia moraliter illis sit difficillimum converti, præsentim si Deus ita se gerat cum illis, ut nunquam det eis gratiam uberiorem, sed solum quam ordinarie dare statuit, aut per exteriorem vocationem, aut per interiorem. Addo etiam, interdum Deum aliqua operari cum hujusmodi hominibus, quæ per se quidem conferunt ad salutem; prævidet autem Deus illos ex malitia sua esse deteriores efficiendos, et nihilominus id permittit; et ideo dicitur eos relinquere, et moraliter etiam dicuntur esse in statu in quo non possunt salvare; sed de hoc punto plura diximus alibi, de reprobatione disputantes.

3. *An hoc habeat, ut est formata, an ut informis.* — *Scoti sententia approbatur.* — Dubitatur autem a Theologis, an pœnitentia habeat hoc genus causalitatis, ut est informis, vel ut est formata. Scotus enim in 4, d. 14, asseruit contritionem, ut informem, quam idcirco ipse attritionem appellat, esse causam hujusmodi remissionis peccati. Soto vero, d. 15, q. 4, art. 6, hoc reprehendit, *quia contrito (inquit) ut informis, non est meritoria de condigno;* sentiens ad causandum dispositive remissionem peccati, esse necessarium meritum de condigno. At vero fundamentum hoc omnino falsum est. Primo quidem, quia illæ sunt diversæ causalitates, quæ non habent inter se necessariam connexiōnem. Nam fidelis existens in peccato mortali, si efficiat actum fidei intensiorem habitu, se disponit ad augmentum ejus, et illud obtinet, quamvis de condigno non mereatur. Secundo et præcipue, quia si illud verum esset, nullo

modo esset contritio, dispositio ad remissionem peccati, neque etiam ut formata, quia nec illa etiam est meritoria de condigno remissionis peccati, ut est certa doctrina, et inferius dicam. Quod si forte quis respondeat dispositionem ad remissionem peccati debere esse meritoriam de condigno, non ipsius remissionis, sed alterius rei, hoc imprimis, et incertum est, et valde materiale, seu accidentarium ad rationem dispositionis; unde non est necesse ut conveniat actui illi, quatenus antecedit ut dispositio, sed ut subsequitur, et aliquo modo perficitur per sanctificantem gratiam. Vera ergo est sententia Scotti; imo oppositum plane repugnat, quia contritio, ut formata, supponit jam et gratiam infusam, et remissum peccatum; ergo ut sic non potest esse dispositio ad remissionem peccati. Patet consequentia, quia ut sic est natura posterior, causa autem debet esse prior; contritio autem ut informis est prior natura quam gratia et quam remissio peccati; ergo, ut sic, est dispositio ad talem effectum.

4. Objectio. — Solutio. — Dices: inter infusionem gratiae et remissionem peccati est etiam ordo naturae, et infusio gratiae simpli- citer censemur prior; ergo hujusmodi gratia prius etiam natura informat contritionem; ergo illa contritio ut sic formata erit dispositio ad remissionem peccati. Respondeo primo, eodem modo posse retorqueri argumentum; nam etiam remissio peccati in genere causæ materialis dicitur esse prior natura quam infusio gratiae; ergo, ut sic, contritio informis erit dispositio ad illam. Deinde vera responsio est, illam mutuam habitudinem inter infusionem gratiae et remissionem peccati (quæ fortasse magis est secundum præcisiónem et considerationem rationis, quam secundum realem causalitatem) reperiri inter eas collatas inter se, non vero comparatas ad contritionem; quia gratiae infusio et remissio peccati considerari possunt ut mutuae ad invicem causæ in diversis generibus, nam infusio gratiae est causa formalis remissionis peccati, remissio peccati est causa materialis infusionis gratiae. At vero respectu contritionis secundum sese spectatæ, neutram habent causalitatem, loquendo de infusione gratiae habitualis et sanctificantis; et quia prioritas naturæ in præsenti nihil est nisi ordo causalitatis, ideo illa mutua prioritas consideratur inter gratiam et remissionem peccati inter se, non vero ut compara- rata ad actum pœnitentiae, quia est dispositio

ad illa duo. Addo etiam, donec intelligatur remissum peccatum, nondum intelligi actum pœnitentiae perfecte formatum, quia nondum intelligitur persona perfecte sanctificata, et extra statum inimicitie divinæ, in quo nulus potest esse actus formatus.

5. Quomodo pœnitentia habeat hanc causalitatem. — Rursus inquiri solet circa hanc partem, an pœnitentia habeat hanc causalitatem materialem seu dispositivam, prout est a libero arbitrio tantum, vel prout est a gratia tantum, vel prout est ab utroque. Aliqui enim primum affirmant; quia ille actus prout est a gratia, potius est forma expellens peccatum, quam dispositio. Alii affirmant secundum, quia liberum arbitrium non potest habere causalitatem in remissionem peccati, alias homo sanctificaret se et a se expelleret peccatum. Unde D. Thomas, hac q. 86, art. 4, ad 2, hanc differentiam ponit inter remissionem culpæ cum pena æterna, et remissionem pœnæ temporalis, quod illa est a sola gratia operante, hæc vero a gratia cooperante et libero arbitrio; significat ergo remissionem peccati nullo modo esse a libero arbitrio, et cooperante gratia.

6. Nihilominus utraque sententia falsa est; tertia autem omnino vera, scilicet, pœnitentiam habere hanc causalitatem ut est a gratia et libero arbitrio simul. Quod late ostendi in citato loco 3 p., disp. 4, sect. 8. Et ideo breviter probatur ex doctrina Conc. Trident., sess. 6, ubi definit, et hanc dispositionem haberi non posse sine gratia, et liberum arbitrium se habere ad illam efficiendo seu cooperando. Et ratio est, quia hic actus non est dispositio nisi ut supernaturalis; ergo ut a gratia; neque est dispositio nisi ut vitalis et libera mutatio voluntatis; ergo ut a libero arbitrio; ergo utrumque respectum essentialiter includit, ut dispositio est. Neque est verum illum actum ut supernaturalem esse formam formaliter expellentem peccatum, ut statim dicam, sed esse formam disponentem; nam causa disponens, licet respectu formæ, ad quam disponit, dicatur materialiter comparari, tamen respectu subjecti, quod præparat, est vera forma informans. Neque etiam est inconveniens concedere, hominem, divina gratia excitatum et adjutum, se ipsum sanctificare. Ita enim loquitur Scriptura, Ezech. 18 et 33: *Ipse anima suam vivificabit;* et 1 Joan. 3: *Qui habet hanc spem, sanctificat se.* Quamvis ad tollendum æquivocationem melius dici possit, hoc-

minem cooperari ad suam sanctificationem, sed gratiam elevare liberum arbitrium ad hunc effectum, quomodo dicebat Paulus: *Non ego, sed gratia Dei mecum.* De loco autem D. Thomæ statim dicam.

Quid de causalitate formaliter.

7. Pœnitentiam non remittere formaliter peccatum. — *Assertio secunda.* — Secundo, dicendum est de causalitate formaliter, an, scilicet, perfecta pœnitentia, quæ amorem Dei super omnia aliquo modo includit, sit etiam causa formalis remissionis peccati. Quam questionem late nunc disputarem, nisi id præstisset in citato loco 3 part., et ideo breviter respondeo hujusmodi actum pœnitentia non esse causam formalem remissionis peccati. Quæ est sententia omnium antiquorum Theologorum. Et primo sequitur aperte ex præcedenti resolutione, quia causa dispositiva, et formalis, respectu ejusdem effectus non coincidunt in eamdem numero, quia dispositio non disponit ad seipsum, nec ad suum formale effectum, sed ad aliam formam, et effectum ejus; sed pœnitentia est causa dispositiva ad remissionem peccati, et ad formam per quam illa fit; ergo non est causa formalis illius effectus. Quam rationem totam confirmant illa verba Conc. Trident., sess. 6, c. 7: *Hanc dispositionem justificatio ipsa consequitur, quæ non est sola peccatorum remissio, etc.,* et quod sess. 14, c. 4, dicit contritionem præparare hominem ad impetrandam remissionem peccati; actus enim non impetrat suum effectum formale, sed per se confert illum.

8. Secundo, quia causa formalis hujus effectus nobis inhærens est unica, ut expresse dicit Concilium priori loco; sed illa causa est gratia nobis infusa cum suis donis, ut idem Concilium ibidem docet, evidenter illam gratiam distinguens a tota dispositione, tum quia dicit consequi ad illam, tum etiam quia docet infundi juxta mensuram dispositionis, tum denique quia ait sacramentum esse instrumentalem causam ejus, quod non est verum de ipso actu; ergo forma remittens peccatum non est actus ipse, sed gratia sanctificans, seu habitualis, quam propterea Augustinus vocare solet gratiam remissionis peccati, ut ex ep. 103 et aliis locis colligitur. Tertio, ratio a priori est, quia noster actus per se ipsum non habet vim ad restituendum hominem ad priorem statum, neque ad satisfacendum Deo condigne; et ideo remissio peccati non potest formaliter esse a nostro actu, sed

a gratia Dei. Quæ rationes potissime probant hunc actum non esse causam formalem totalē, et (ut ita dicam) physicam hujus effectus, ut aliqui putarunt, dicentes, sicut lumen physice informando expellit tenebras, ita contritionem expellere culpam. Ex quo sequitur expulsionem culpæ ex parte Dei non esse speciale beneficium, aut gratiam ab ipsa contritione distinctam; quod esse omnino falsum dicto loco ostendit.

9. Modus loquendi quorundam improbat. — Et ideo alii minus improbabiliter dixerunt remissionem quidem esse aliquid distinctum a contritione, tamen secundum connaturalem ordinem esse debitam ipsi contritioni tanquam formæ naturaliter informant. Verum tamen, quamvis hoc possit ex parte pertinere ad modum loquendi, tamen propter hoc ipsum improbandum est, quia Concilium Tridentinum non ita loquitur, nec antiqui Theologi. Est etiam contra rationem, quia ille effectus non debetur immediate actui contritionis, sed gratiae sanctificanti, quæ per illum infunditur. Quocirca, quamvis admitti possit remissionem peccati secundum connaturalem ordinem deberi et contritioni, et gratiae sanctificanti, tamen non inde fit deberi in eodem genere causæ, sed unicuique cum debita proportione, illi ut dispositioni, huic ut formæ. Sicut in naturalibus expulsio formæ aquæ necessario coheretur ex introductione caloris ut octo, et ex introductione formæ ignis, tamen ex illa ut ex dispositione, ex hac ut ex forma. Ratio vero est eadem in præsenti, quia hic effectus proxime et immediate debetur ipsi gratiae, tanquam propriæ formæ sanctificanti; illa enim est propria participatio divinitatis, et ideo illa constituit formaliter filium Dei, et proportionatum gloriae; et ideo etiam illi debentur alia supernaturalia dona, ac denique perfecta sanctitas, quæ consummatur in remissione peccati. Contritioni autem debetur hic effectus, quasi mediate, quatenus est proportionata dispositio ad talem formam.

10. An pœnitentia sit partialis causa formalis ad peccati remissionem. — Alii tandem dixerunt, licet contritio per se sola non sit sufficiens, seu totalis causa formalis remissionis peccati, esse tamen partialis causa formalis remissionis peccati, et hoc est quia ex illa et habituali gratia consurgit integra et proportionata forma excludens peccatum; quia sicut peccatum dicit actum, vel moralem habitudinem ad illum, ita oportet ut formalis causa, expellens illud, actum oppositum, id

est, actum pœnitentiae, includat. Unde Concilium Tridentinum dixit hominem justificari per voluntariam susceptionem gratiae et donorum; in illo autem verbo, voluntariam, actum includere videtur. Hanc opinionem significat Petrus Soto, lect. 4 de Pœnit., et Dominicus Soto, lib. 2 de Natura et gratia, c. 18, in fine; et est probabilis opinio.

11. *Verior opinio negans.* — Mihi tamen probabilius videtur oppositum, nimurum actum pœnitentiae nullo modo includi intrinsece in formaliter causa remissionis peccati, propter rationes generales adductas; præserimque propter testimonium Concilii T. i. lenti supra ponderatum. Nam quod postea voluntariam vocet susceptionem gratiae, non indicat causalitatem formalem in actu, sed dispositionem requisitam in adultis, quod nimurum consentiant suæ justificationi. Cujus argumentum est, quia interdum potest esse voluntaria justificatio per solam attritionem, de qua nullus dixit esse causam formalem remissionis peccati. Unde nova ratio consurgit, quia formalis causa justitiae in omnibus et semper est eadem, et post actum transactum, eadem etiam perseverat; sed in multis, non solum parvulis, sed etiam adultis, qui justificantur, actus non est formalis causa etiam partialis justificationis, vel quia nunquam illum habuerunt, ut sunt parvuli; vel quia non habent actum eo tempore quo justificantur, ut in adultis qui baptizantur, vel absolvuntur post amissum usum rationis; vel quia non habent actum per se satis proportionatum, ut in omnibus qui cum sola attritione justificantur; vel denique quia transacto actu, manet integra forma justificans; non est ergo actus pœnitentiae, vel etiam amoris, pars formæ justificantis; sed eadem est causa formalis justitiae, et remissionis peccati; ergo actualis operatio non pertinet intrinsece ad hanc causam formalem.

12. Denique in macula peccati, prout nunc est, duo possunt considerari: unum est physicum, quod est privatio gratiae; aliud est morale, scilicet respectus ad præteritum peccatum, quod moraliter permanere censetur, quandiu non remittitur. Primum horum immediate remittitur formaliter per infusionem gratiae, ut per se constat. Secundum autem non potest tolli formaliter per actum pœnitentiae, quia non est tam efficax ad reparandum injuriam, sicut fuit peccatum ad offendendum, propter infinitatem personæ offendæ, ut in citato loco 3 part. latius declaravi.

Et ideo necesse est ut Deus ipse gratis remittat; ergo nihil superest in peccato, quod formaliter expelli possit per pœnitentiae actum, nec totaliter, nec partialiter. Atque ita divus Thomas in tota hac quæstione, et 1. 2, q. 113, et in 4, d. 17, ubi ex professo de hoc disputat, nunquam tribuit pœnitentiae hanc causalitatem; et q. 28 de Veritate, art. 8, excludit omnem aliam, præter dispositivam. Et idem inter antiquos attigit Altisiodor., lib. 4 Summæ, tract. 6, c. 2, q. 2, dicens solam gratiam remittere culpam et poenam æternam, et loquitur de gratia sanctificante, et formaliter remissione. Ac denique idem sentiunt alii Theologi, quos citato loco adduxi, ubi difficultates omnes, quæ circa hoc occurrere possunt, pro viribus tractavi et exposui. Suboriebatur autem hic quæstio, an de potentia absoluta possit pœnitentia sufficere ad remissionem peccati mortalis, sine alia justitia infusa; de qua melius dicam disputatione sequenti, sect. 2.

Quid dicendum de effectiva causalitate.

13. *Pœnitentiam non posse physicæ remittere peccatum.* — Sed quid tandem dicendum est de causalitate effectiva? Nam D. Thomas, quæst. præced., art. 2, ad 3, docet pœnitentiam effective expellere peccatum. Quod exponens Soto, d. 13, q. 2, dicit pœnitentiam expellere effective per auxilium Dei, et d. 43, q. 1, art. 6, hanc efficientiam tribuit contritioni, ut formatæ; *quia sic, inquit, operatur ad remissionem peccati.* Breviter tamen dico hic posse esse sermonem vel de efficientia physica, vel de morali. De priori, certum est nil posse efficere physicæ remissionem peccati, nisi id quod potest efficere physicæ gratiam, quia in universum privatio non potest tolli physica actione, nisi illa qua sit forma. Quod maxime verum erit de peccato, quod illud morale, quod in ipso est; illud enim neque tolli, neque fieri potest per physicam efficientiam, nisi in ratione aliquius forme physice, a qua provenit remissio ejus vel expulsio; quæ forma in presenti nihil est, nisi gratia. Actus vero pœnitentiae secundum se, ut est actus virtutis, non potest physicæ efficere gratiam; imo nec actus supernaturales possunt ex se efficere physicæ habitus infusos, ut nunc suppono. Hac igitur ratione non potest pœnitentia physicæ efficere remissionem et expunctionem peccati. Dixi autem, *secundum se*, et *ut est actus virtutis*; quia in lege nova, ut est pars sacramenti, probabile est posse concurrens effective ad infusionem gratiae, sicut ef-

ficiere solent aliæ materie sacramentorum. Quod sentit D. Thomas infra, hac quæstione, art. 6; tunc autem non habebit illam efficientiam, ut actus formatus est, sed ut informis; quia nihil potest efficere formam, quatenus per illam eamdem formatum est.

14. Addit vero Ferrar., 4 Contra gentes, c. 72, contritionem habere hanc efficientiam, etiam quando justificat cum voto solo sacramenti, et favet D. Thomas, q. 28 de Veritate, art. 8, ad 2, in 1 solutione. Sed statim in 2 aliud sentit, quod mihi verius videtur, quia tunc contrito non est pars sacramenti; neque enim in aliquo sacramento materia operatur sacramentaliter priusquam conjungatur formæ. Sed de hoc plura alibi.

15. *Quid dicendum de causalitate moralis.* — Causalitas autem moralis tantum potest esse aut dispositiva, aut meritoria. De dispositiva jam dixi; nam re vera hec dispositio non tam est physica quam moralis, quia non est necessaria propter physicam unionem gratiae cum anima, sicut requiritur dispositio corporis ad unionem animæ cum ipso; et ideo transacta illa dispositio, manet unio, et interdum etiam fit sine illa. Est ergo dispositio moralis, quia homo facit quantum in se est ad tollendum obicem. Causalitas autem meritoria vel satisfactoria imperfecte et secundum quid, potest tribui hujusmodi actui, ut supernaturalis est, et a gratia Dei auxiliante, juxta probabilem opinionem, quæ tribuit huic dispositioni meritum vel satisfactionem de congruo.

16. Perfectum autem meritum, vel satisfactione de condigno non potest illi attribui respectu remissionis peccati, quidquid aliqui moderni dixerint, tum quia alias non fieret gratis remissio, tum etiam quia tale meritum vel satisfactione supponit jam remissum peccatum. De qua re, quantum spectat ad satisfactionem de condigno, dixi late in dicto tomo 3 p., d. 4, sect. 9. Quantum vero pertinet ad meritum, ad materiam de gratia spectat, nullamque dubitationem habere potest. Nam si loquamus de actu contritionis ut informi, seu ut est prior natura quam gratia, est res clara, cum ipsa gratia sit principium omnis meriti de condigno. Alias posset homo mereri de condigno infusionem ipsius gratiae per contritionem, est enim eadem ratio. Si vero sit sermo de contritione formatæ, hæc jam supponit remissum peccatum, alias non satis formatæ est; multo ergo minus potest illam de condigno mereri; propter quod etiam non

video quomodo hæc efficientia moralis possit tribui actui pœnitentiae, ut jam formatu. Et hoc confirmat D. Thomas hic, art. 4, ad 2, ubi in hoc sensu dicit remissionem peccati esse a gratia operante, et a sola illa, ut in commentario latius dicam.

17. De alio vero ejus testimonio jam supra dixi ibi non loqui de contritione, de qua nunc agimus, sed de voluntate resarcendi injuriam Dei, quam vocavit actum pœnitentiae; et quatenus imperat actum contritionis, dicitur effective concurrens ad remissionem peccati. Quod si ille locus intelligatur etiam de contritione, exponendus est juxta hic dicta. Nam imprimis, si hoc intelligatur de efficientia physica, accommodandus est contritioni, ut est pars sacramenti; si vero de morali, coincidit cum dispositiva; nam dispensans ad introductionem formæ, dicitur aliquo modo efficere effectum illius, seu expellere contrarium. Et ideo dicere solent discipuli D. Thomæ hoc proprius dici de pœnitentia ipso quam de pœnitentia, quia dispositio ut sic non efficit; tamen, qui efficit dispositio, dicitur efficere effectum ex illa secundum; pœnitens autem efficit pœnitentiam, et ideo dicitur efficere expulsionem peccati. Sicut et contrario peccator mortaliter peccando dicitur a D. Thoma expellere effective gratiam, 2. 2, q. 24, art. 12; et notavit Ledesma, 1, part. 4, q. 27, art. 1. Unde si loquamus de pœnitentia pro habitu, quatenus illa est causa effective sui actus, potest etiam dici concurrens effective ad expulsionem peccati, quamvis hoc accommodari non possit primæ justificationi, quia juxta veram sententiam prima contrito non procedit ab habitu.

ARTICULUS II.

Utrum sine pœnitentia peccatum remitti possit?

1. *Ad secundum sic proceditur. Videtur quod sine pœnitentia peccatum remitti possit. Non enim est minor virtus Dei circa adultos, quam circa pueros. Sed pueris peccata dimittit sine pœnitentia. Ergo et adultis.*

2. *Præterea, Deus virtutem suam sacramentis non alligavit. Sed pœnitentia est quod-*

³ Inf., art. 3, corp., et q. 87, a. 1, corp.; et 4, d. 14, q. 2, art. 5; et d. 16, q. 1, art. 2, q. 1.

dam sacramentum. Ergo virtute divina possunt peccata sine pœnitentia dimitti.

3. Præterea, major est misericordia Dei, quam misericordia hominis. Sed homo interdum remittit offensam suam homini etiam non pœnitenti. Unde et ipse Dominus mandat, Matth. 5: Diligite inimicos vestros, benefacie his qui oderunt vos. Ergo multo magis Deus dimittit offensam hominibus non pœnitentibus.

Sed contra est quod Dominus dicit Jerem. 18: Si pœnitentiam egerit gens illa a malo, quod fecit, agam et ego pœnitentiam super malo, quod cogitavi, ut facerem ei. Et sic e contrario videtur, quod si homo pœnitentiam non agat, Deus ei non remittat offensam.

Respondeo dicendum, quod impossibile est peccatum actuale mortale sine pœnitentia remitti, loquendo de pœnitentia, quæ est virtus. Cum enim peccatum sit Dei offensa, eo modo Dei s' peccatum remittit quo remittit offensam in se commissam. Offensa autem directe opponitur gratiæ; ex hoc enim dicitur aliquis alteri esse offensus quod repellit eum a gratiâ sua. Sicut autem habitum est in secunda parte¹, hoc interest inter gratiam Dei et gratiam hominis, quod gratia hominis non causat, sed præsupponit bonitatem veram vel apparentem in homine grato; sed gratia Dei causat bonitatem in homine grato, eo quod bona voluntas Dei, quæ in nomine gratiæ intelligitur, est causa omnis boni creati. Unde potest contingere, quod homo remittat offensam, qua offensus est, alicui, absque aliqua immutatione voluntatis ejus; non autem contingere potest, quod Deus remittat offensam alicui absque immutatione voluntatis ejus. Offensa autem peccati mortalis procedit ex hoc, quod voluntas hominis est aversa a Deo per conversionem ad aliquid bonum consummabile. Unde requiritur ad remissionem divinæ offensæ, quod voluntas hominis sic immutetur, ut convertatur ad Deum cum detestatione conversionis prædictæ et proposito emende, quod pertinet ad rationem pœnitentie, secundum quod est virtus. Et ideo impossibile est, quod peccatum alicui remittatur sine pœnitentia, secundum quod est virtus. Sacramentum autem pœnitentie (sicut supra dictum est²) perficitur per officium sacerdotis ligantis et solventis; sine quo potest Deus peccatum remittere, sicut remisit Christus mulieri adulteræ, ut legitur Joan. 8, et peccatrici, ut

legitur Luc. 7. Quibus tamen non remisit peccata sine virtute pœnitentie; nam sicut Gregorius dicit in Homilia³, per gratiam traxit in-
tus, scilicet ad pœnitentiam, quam per misericordiam suscepit foris.

Ad primum ergo dicendum, quod in pueris non est nisi peccatum originale, quod non consistit in actuali deordinatione voluntatis, sed in quadam habituali deordinatione naturæ, ut in secunda parte habitum est⁴. Et ideo remittitur eis peccatum cum habituali immutatione per infusionem gratiæ et virtutum, non autem cum actuali. Sed adulto, in quo sunt actualia peccata, que consistunt in deordinatione actuali voluntatis, non remittuntur peccata etiam in baptismo sine actuali immutatione voluntatis; quod fit per pœnitentiam.

Ad secundum dicendum, quod ratio illa procedit de pœnitentia, secundum quod est sacramentum.

Ad tertium dicendum, quod misericordia Dei est majoris virtutis, quam misericordia hominis, in hoc quod immutat voluntatem hominis ad pœnitendum, quod misericordia hominis facere non potest.

COMMENTARIUS.

1. *Titulus explicatur.* — Titulus hujus articuli intelligi potest vel de potentia Dei absoluta, vel tantum de ordinaria, et D. Thomas non declarat in quo sensu loquatur; dum tamen simpliciter respondet impossibile esse actuale peccatum mortale sine pœnitentia remitti, significat se loqui de potentia absoluta. Verum est tamen apud D. Thomam hunc modum loquendi non semper significare absolutam impossibilitatem, quæ oritur ex implicatione contradictionis, ut multis exemplis ostendi posset. Interdum ergo dicitur impossibile, quod secundum legem ordinariam vel secundum leges naturæ fieri non potest; quod autem hic accipiendum sit, ex materia subjecta et ex discursu, ac ratione, qua hoc esse impossibile ostenditur, colligendum videtur.

2. *De qua potentia loquatur.* — In discursu ergo articuli non infert D. Thomas absolutam⁵ implicationem contradictionis, sed ex suppositione argumentatur in hunc modum: Deus non remittit peccatum, nisi remittendit offendit, quia peccatum est offensa Dei; offendit

¹ 4. 2, q. 140, art. 4.

² 0. 88, art. 3.

³ Hom. 33 in Evang., non longe a princ.

⁴ 1. 2, q. 82, ar. 4.

autem non remittitur nisi per gratiam, nam offensa directe opponitur gratiæ; ergo peccatum non remittitur, nisi per divinam gratiam. Rursus, Deus nou confert alieui gratiam suam nisi conferendo ei aliquam bonitatem voluntati divinæ proportionatam; nam in hoc differt voluntas divina ab humana, quod humana non facit bonum id quod amat, sed supponit; divina vero e converso non supponit, sed facit: gratia autem Dei includit bonam Dei voluntatem erga eum, quem sibi gratum habet, et ideo necessario eum facit bonum; ergo cum Deus remittendo peccatum incipiat gratum sibi habere peccatorem, necessario illum facit bonum; ergo necessario immutat voluntatem ejus, quia cum talis homo prius esset malus, eo quod habet voluntatem a Deo aversam, non potest fieri bonus, nisi mutetur voluntas ejus, et ex aversa fiat conversa; ergo ad remissionem peccati necessarium est, ut voluntas peccatoris convertatur ad Deum, detestando priorem peccati conversionem ad creaturam; quod pertinet ad pœnitentiam.

3. Qui discursus optimus quidem est ad declarandum, quantum sit rei et ordini gratiæ consentaneus modus dispositionis requisitæ ad remissionem peccati per pœnitentiam; et ideo recte concludit impossibile esse aliter remitti juxta statutum ordinem connaturalem ipsi gratiæ. Ad probandam autem implicacionem contradictionis parum efficax videtur ille discursus, tum quia supponit remissionem peccati fieri per gratiam, et de potentia absoluta non posse aliter fieri; quod hic non probatur, nec fortasse probari potest, intelligendo per gratiam donum aliquod creatum voluntati infusum. Tum etiam quia ex necessitate hujus doni, seu immutationis voluntatis, statim infert necessitatem pœnitentie; quæ collectio intellecta de necessitate absoluta est difficilima, et vix appetit principium, quo probari possit, cum absque immutatione per formalem actualem pœnitentiam (de hac enim D. Thomas loquitur) inveniri possit immutatio per infusionem habituum, per actualem amorem Dei, et per simplicem voluntatem bene vivendi aut obediendi Deo in posterum; nam illa posset esse contentus Deus, et illa suo modo bonum efficeret hominem, præsertim si ex divina gratia procederet. Itaque articulum hunc non intelligo de potentia absoluta, sed de ordinaria. Quid vero de tota sentiam, in sequenti disputatione expli-
cabo.

4. *Objectio.* — Dices: ergo nulla est diffe-

rentia, quam D. Thomas hic constituit inter pœnitentiam virtutem, et sacramentum; nam sine priori ait non posse remitti peccatum, sine sacramento autem posse; at vero de potentia ordinaria etiam sine sacramento non potest, loquendo proportionaliter de tempore in quo sacramentalis pœnitentia possibilis est. Quod si dicatur etiam nunc posse remitti peccatum sine pœnitentia sacramento in re suscepto, licet non sine voto ejus, contra hoc est, quia etiam sine pœnitentia virtute, formaliter sumpta, potest interdum remitti peccatum, etiam secundum legem ordinariam.

5. *Responsio.* — Respondetur imprimis D. Thomam non loqui de tempore determinato legis gratiæ; neque ex illius suppositione, aut cum proportione ad illam, sed absolute de quovis tempore, et de necessitate, quasi intrinseca rebus, ut patet ex exemplo quod afferit de his quibus Christus remisit peccata sine sacramento, non tamen sine virtute pœnitentie. Unde ulterius dicitur, etiam in lege gratiæ et supposita institutione sacramenti, esse magnum discrimen, quia pœnitentia, ut est virtus, est necessaria ex lege intrinseca et quasi ex natura ipsius rei; sacramentum vero est necessarium ex lege extrinseca; unde illa est necessaria propter internam hominis mutationem et dispositionem; hoc vero propter sufficientem et specialem applicationem meritorum Christi. Unde illa ad omnia peccata etiam ante baptismum commissa necessaria est; hoc vero tantum ad illa peccata quæ post baptismum committuntur.

6. Ex his facilis est solutio ad primum, in qua D. Thomas optimam rationem afferit, ob quam peccatum originale remittatur per habitum infusionem sine actuali mutatione voluntatis, non tamen peccatum mortale, scilicet, quia originale habituale est, et sine actuali deliberatione voluntatis contrahitur; quod secus est in personali. Quæ ratio optime declarat præsentem rerum statum, et institutionem naturis rerum accommodatam; non tamen procedit de potentia absoluta; sic enim potuisse Deus remittere originale peccatum, quoad culpam, sine habituali immutatione facta ad ipsam remissionem; de quo inferius plura. Aliæ solutiones non habent difficultatem.